דינים נוספים השייכים לגזירת שהייה

סימן רנד

תוכן דינים נוספים השייכים לגזירת שהייה

א. צליית מאכלים מע"ש **255**
צליית בשר • צליית שאר דברים שאינם נאכלים כמות שהם חיים

ב. עבר וצלה **259**

ג. פירות הנאכלים חיים **260**

ד. נתינת פת לתנור **261**
נתינה בערב שבת • נתינה בשבת והיתר עשיית איסור דרבנן בכדי להינצל מדאורייתא • היתר רדייה בתנורים שלנו

ה. עססיות ותורמוסין וחבית של מים **264**

א. צלייית מאכלים מע"ש

סעיפים א-ב

פתיחה לדיני צלייית מאכלים מלפני השבת

בשו"ע רנג, א נתבאר שמותר להשהות קדרה חיתא שמסיח דעתו ממנה ולא יבוא לחתות. בסימן זה יתבאר שהיתר זה הוא דווקא בבישול, אבל אם הניח מאכלים לצלות[1], כיון שפעולת הצלייה הינה מהירה ישנו חשש גדול יותר שיבוא לחתות, ולכן בצלייה חילקו חכמים בדבר - ישנם מאכלים שמותר להשהותם בכל אופן ואפילו אם הם בגדר בשיל ולא בשיל[2]. וישנם אופנים האסורים אלא אם הם מבושלים כמאכל בן דרוסאי[3], ובתנאי שיהיה מונח על גבי האש ממש ולא בסמוך לה, כמו שיתבאר להלן.

1 כן כתבו תוספות (ד"ה האי), רא"ש (פ"א סי' לה) ור"ן (ו: ד"ה נמצא) בשם בה"ג (הלכות שבת יז סוע"ג). ועיין כס"מ (פ"ג הט"ז) שהביא דעת הרמ"כ דזה דווקא לשיטת הירושלמי ואילו לבבלי בישול וצליה שווים, שהרי בדיון בעניין מחלוקת חנניה וחכמים הביאו בגמרא (לז:) את דברי המשנה דאין נותנים את הפת בתוך התנור עם חשיכה. אבל אין הלכה כדבריו, ואף הרמ"כ עצמו חזר והוכיח מהבבלי שיש לחלק בין בישול לצלייה.

2 הוא "גדיא" שיוזכר להלן. לא מיבעיא מבושל כ"צ, אלא אפילו לא הגיעו למאב"ד, שבכה"ג אסור לכו"ע כמובא בשו"ע רנג, א.

3 ואז מותר לכל הדעות, דהיינו אף לחכמים בשו"ע רנ"ג, א שאוסרים בתבשיל עד מבושל כל צרכו ומצטמק ורע לו הכא מתירים.

זה השולחן

שו"ע רנד, א
צליית בשר

אף על פי שבשר חי מותר להשהותו, הני מילי בקדרה, אבל בצלי שאצל האש (מ"ב סק"ג – צלי קדר דינו כתבשיל) אסור להניחו סמוך לחשיכה, שממהר להתבשל ואתי לחתויי. והני מילי בבשר שור או עז, אבל בשר גדי ועוף שהם מנותחים לאברים, מותר דלא חיישינן לחיתוי, שאם יחתה בגחלים יתחרך הבשר, שאינו צריך אלא חמימות האש בלבד. ואם הוא בתנור, וטח פיו בטיט (ביה"ל ד"ה אבל – בדיעבד יש להקל אפילו לא טח פי התנור), בין גדי ועוף שלמים בין בשר שור או עז, מותר דלא חיישינן לחיתוי שאם בא לפתוח התנור ולחתות תכנס הרוח ויצטנן התנור ויתקשה הבשר ויפסיד.

הגה: ואין חילוק בזה בין אם הוא חי לגמרי או שנתבשל קצת וכל זמן שחלל הגוף שלם, אף על פי שאין עליו ראשו וכרעיו, מקרי שלם. ויש מחמירין וסוברין דבתנור טוח בטיט, הכל שרי; וע"ג האש שהוא מגולה, הכל אסור; ובתנור שפיו מכוסה אלא שאינו טוח בטיט, אז יש לחלק בין גדי ועוף לשאר בשר, כדרך שנתבאר, והכי נהוג כסברא זו (ביה"ל ד"ה אבל – בדיעבד יש להקל כשו"ע).

סביב לשולחנך

ארבעת המצבים השונים בצליית מאכל על האש

בגמרא (שבת יח:) מבואר: והשתא דאמר מר כל מידי דקשי ליה זיקא לא מגלי ליה ... איכא דאמרי דגדיא [קשי ליה זיקא] בין שריק בין לא שריק שפיר דמי, דברחא [שור, עז או כבש. ולא קשי להו זיקא] ושריק נמי שפיר דמי. כי פליגי דברחא ולא שריק רב אשי שרי ורב ירמיה מדפתי אסר. ולרב אשי דשרי והתנן אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום התם בבשרא אגומרי. ע"כ. ובגמרא (כ.) מבואר שזה דווקא בגדי מנותח לאברים, אבל אם הוא שלם דינו כברחא. וכתב הב"י בשם הראשונים שעוף שלם דינו כגדי שלם. וכן אם הוא עוף מנותח – דינו כגדי.

מבואר מהגמרא שיש ד' חילוקים:

א. "גדיא" - מותר אפילו לא שריק פי התנור בטיט. ואפילו אם הוא בגדר בשיל ולא בשיל ולא הגיע למאב"ד, כיון שאין חשש שמא יבוא לחתות (ב"י בשם סמ"ג סמ"ק ותרומה). וכאמור לעיל, זהו דווקא בגדי מנותח לאברים.

ב. "ברחא" - לרב אשי מותר אפילו לא שריק פי התנור בטיט, ולרב ירמיה דווקא אם שריק. וכמו בגדיא, אין הבדל אם הוא בגדר בשיל ולא בשיל ולא הגיע למאב"ד או שהוא חי, בכל הנ"ל מותר, כיון שאחר שהוא סתם פי התנור (ולרב ירמיה בנוסף גם שריק פי התנור בטיט) אין חשש שמא יבוא לחתות (ב"י שם). וכאמור לעיל, גדי שלם או עוף שלם דינו כברחא.

ופסקו הרי"ף (ו:), הרא"ש (סי' לה), התוספות (שם ד"ה התם) והרמב"ם (פ"ג הי"ג) כרב ירמיה, ואילו סמ"ג (ל"ת סה יד.), סמ"ק (סי' רפב ע' רפז), ספר התרומה (סי' רכד) והר"ן (ו: סוד"ה נמצא) בשם הרז"ה (שם ד"ה ומאי) פסקו כרב אשי.

להלכה, בשו"ע פסק להחמיר כרב ירמיה, ולכן מותר ברחא רק אם שריק פי התנור. ובביאור הלכה (ד"ה אבל בצלי) כתב שבדיעבד יש להקל כרב אשי אחר

שהרבה מתירים אף לכתחילה.

ג. "מנח אגומרי" - מונח על הגחלים. במקרה זה אינו מותר אפילו בגדיא (אלא אם הוא נצלה כמאב"ד. ולהלן יתבאר שלרמב"ם היינו מונח ע"ג הגחלים ממש, ולרש"י כל שמונח חוץ לתנור נחשב כך).

ד. מבושל כמאכל בן דרוסאי - בכל המקרים שבהם אמרו שאסור, בין מנח אגומרי או בשר בצל וביצה או ברחא ולא שריק, בכל הנ"ל - אם נצלה כבר כמאב"ד, מותר. והוא מה שאמרה הגמרא "אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום", והיינו כמאב"ד, כמבואר בגמרא (כ.). וטעם זה, שכיון שהוא ראוי לאכילה - למה יחתה להפסידו (ב"י. ולהלן יתבאר שלרמב"ם היינו דווקא במונח ע"ג הגחלים, ולרש"י אפילו מונח סמוך להם).

מחלוקת הראשונים בהבנת דברי הגמרא ופסיקת השו"ע ורמ"א בעניין זה

מפירוש רש"י ותוספות משמע שטעם החילוק בכל הנ"ל הוא כמו שאמרו בגמרא "דקשי להו זיקא" (כגון גדיא), כלומר הרוח קשה להם ולכן לא יבוא לגלות את פי התנור ולחתות בגחלים. להבנתם, לגבי כל המאכלים נאמר "דקשי להו זיקא", אלא שבברחא קשה להו יותר מאשר בגדיא. מסיבה זו, כל החילוק בגמרא בין גדיא לברחא הוא אך ורק כשהיו בתוך התנור והתנור מכוסה, אבל אם היו תוך התנור והתנור אינו מכוסה, וכל שכן אם היו חוץ לתנור – לכו"ע אסור[4] משום שמא יבוא לחתות, שכיון שאין כיסוי יש אפשרות להפוך בו ולחתות. להבנתם זהו הנקרא "בשרא אגומרי" היינו כל שאינו מכוסה ובתוך התנור. וכן פסק הרמ"א.

אבל רמב"ם (פ"ג הלכות יג טז) סבר שהחילוק בין המאכלים אינו רק דקשי להו זיקא, אלא גם האם ישנו חשש שיחתה בגחלים כדי למהר הבישול או שאין חשש זה קיים כיון שאם יחתה יחרך הבשר. ומה שאמרה הגמרא "דקשי להו זיקא" אינו מוסב על כל המאכלים אלא דווקא על "ברחא ושריק" בלבד, שכיון שהתנור טוח בטיט נפיש הבליה וכשיפתח אותו תיכנס הרוח ובכך יצטנן התנור וייפסד הבשר[5]. מסיבה זו גדיא מותר אפילו חוץ לתנור, ואילו ברחא מותר רק אם טח פי התנור.

אך אם הניח ע"ג גוף האש ממש, כלומר על הגחלים[6] (הוא מה שאמרה הגמרא: "בשרא אגומרי"), והראה שאינו חושש שיחרך הבשר אלא שייצלה הבשר במהרה, אע"פ שיחרך, הלכך ישנו חשש שיבוא לחתות בגחלים. ואסור אפילו בגדיא. כשיטה זו פסק השו"ע.

---

4 הב"י הסתפק בדעת סמ"ג וסמ"ק שמא מתירים תוך התנור ופי התנור מכוסה. ועיין הגהות והערות שעל הטור הערה ח שמשמע שמחמירים בזה.

5 מפשט דברי הב"י משמע שלהבנתו קשי "להו" זיקא מוסב על התנור, ולא שהמאכל יתקלקל מחמת הרוח כהבנת רש"י ודעימיה. אמנם מלשון השו"ע משמע שגם המאכל עצמו מתקלקל מחמת הרוח, וכמש"כ רש"י, וכך ביאר הביאור הלכה (ד"ה אע"פ) כוונתו. וביאר שלכן צלי קדר (צלייה בתוך קדרה) אסור אפילו אם הוא טוח בטיט, שכיון שלא שליט ביה אוירא (כיון שהקדרה סתומה), לא קשיא ליה זיקא, ולא חושש ויבוא לחתות. וכן כתב במ"ב (סק"ג, סקי"ג) שצלי קדר דינו כתבשיל. אמנם לשיטת רש"י יש להקל בזה, ששם החשש הוא רק שמא יבוא לחתות, והכא אין חשש, וכן כתב במ"ב (סקי"א, סקי"ז) לדעת הרמ"א. וזו נפק"מ נוספת בין השיטות.

6 היינו באופן שנוגע בגחלים. ולאחר הצלייה ימתין עד שייכבו הגחלים ואז יטלם (מ"ב סקי"ז). טעם ההמתנה עד שיכבו הגחלים נראה שהוא כדי שלא יחתה בגחלים בהוצאתו את הצלי, וכמו שכתוב ברמ"א רנג, א כן בעניין שהיית תבשיל, ע"ש.

ונראה שמה שלא נחשבת הנחת צלי זו כהטמנה במקצת, שהרי הוא מניח ע"ג הגחלים ולדעת השו"ע רנג, א חשיב הטמנה, יש לומר שכיון שהוא מניח שלא בתוך קדירה חשיב כאינו דרך הטמנה, ושרי. ויל"ע.

האם מדובר כשמניח על גבי האש ממש או אף בסמוך לה

ביאר הר"ן (ו: ד"ה והאי) שלשיטת הרי"ף והרמב"ם שפסקו כדעת חכמים שאסור להשהות תבשיל על גבי כירה שהוסקה בגפת ועצים אלא אם המאכל מבושל ומצטמק ורע לו (הובאה דעתם בשו"ע רנ"ג, א בדעה הראשונה), ואילו כאן מתירים לצלות אפילו אם הוא מבושל כמאב"ד בלבד, צריך לומר שכאן מדובר כשהתבשיל עצמו מונח על האש דכיון שהגיע למאכל בן דרוסאי אם יחתה בגחלים יחרוך אותו.

אבל לדעת רש"י (לז: ד"ה ורב ששת) וסיעתו שפסקו כחנניה שהתירו להשהות כשנתבשל כמאכל בן דרוסאי מבעוד יום מיירי מתניתין אפילו כשאינם מונחים על האש אלא סמוך לאש (וכל שכן אם הוא ע"ג האש ממש).

וכן המ"ב (סק"ד) כתב שיש לחלק בין הנחה "על גבי האש" שמותרת לכולי עלמא אם הוא כמאב"ד, לבין צלייה "אצל האש" שמותרת ממאב"ד רק לפוסקים[7] כחנניה.

סיכום השיטות בשהיית צלי

רש"י, תוספות ורמ"א: תוך התנור והתנור מכוסה: גדיא – מותר; ברחא – אסור אלא אם טח פי התנור בטיט; תוך התנור ואינו מכוסה/חוץ לתנור – אסור אפילו בגדיא.

אם טח פי התנור בטיט – מותר בכל מצב (מ"ב סקי"א, סקי"ז).

רמב"ם ושו"ע: גדיא – אפילו חוץ לתנור מותר, כל שאינו ע"ג האש; ברחא – תוך התנור ושריק בטיט – מותר; חוץ לתנור או אפילו תוך התנור ולא שריק – אסור.

באופנים האסורים (כגון גדיא על האש, ברחא חוץ לתנור, וכדומה) – לא מועיל אם טח פי התנור בטיט (מ"ב סקי"א, סקי"ז).

לכל הדעות: באופנים האסורים (בשרא אגומרי, או ברחא ולא שריק) – אסור אפילו אם הוא חי, וכל שכן אם בשיל ולא בשיל (ולדעת רש"י אם הוא טוח בטיט מותר). אם נצלה כמאב"ד – מותר [לרמב"ם בתנאי שהוא ע"ג האש ממש, ואם אינו ע"ג האש ממש, ברחא אסור אלא אם הוא מצטמק ורע לו, וגדיא מותר בלאו הכי. ולרש"י אפילו הוא רק סמוך לאש]. באופנים המותרים – מותר אפילו אם הוא בשיל ולא בשיל וכל שכן אם הוא חי.

בדיעבד, יש להקל אפילו לא טח פי התנור בטיט, כדעת רב אשי (ביה"ל ד"ה אבל).

—

7 אמנם עיין מג"א סק"ו בשם המאור שתנורים שלנו דמו לכירה וחומם מועט ולכן לכו"ע צריך שיהיה ע"ג האש ממש.

זה השולחן

שו"ע רנד, ב
צליית שאר דברים שאינם נאכלים כמות שהם חיים

אין צולין בצל וביצה או בשר ע"ג גחלים אלא כדי שיצלה מבעוד יום משני צדדיו כמאכל בן דרוסאי שהוא חצי בישולו, אפילו הוא בשר גדי, דכיון שהניח ע"ג גחלים אינו חושש אלא שיצלה מהרה ואף על פי שיתחרך, הלכך חיישינן שמא יחתה; אבל כשנצלה כמאכל ב"ד, לא חיישינן דלמא אתי לחתויי, אפילו אם הוא בשר שור, שמאחר שהוא ראוי לאכילה למה יחתה להפסידו (מ"ב סקי"ז - דעת הרמ"א כהפוסקים דאין חילוק בין ע"ג הגחלים או בסמוך להן בין בבשר שור או בשר גדי ועוף השיעור הוא שיצלה מבעוד יום כמאכל בן דרוסאי, ואם הוא טוח בטיט שרי לדידיה בכל גווני ליתנו סמוך לחשיכה דלא חיישינן שיסתור הטיח ויחתה).

סביב לשולחנך

כן כתוב בגמרא שם. והשו"ע כתב כשיטת הרמב"ם והרמ"א פסק כשיטת רש"י, וציין לו המ"ב סקי"ז. ונתבאר כל זה לעיל בסע' א.

המדובר כאן הוא בירקות שאינם נאכלים חיים, ואילו בנאכלים כמות שהם חיים מותר לצלותם כמות שהם, כמו שיבואר בסע' ד (מ"ב. והוא מהתוספות מח. ד"ה דזיתים).

ב. עבר וצלה

זה השולחן

שו"ע רנד, ג

אם עבר, או שכח, ונצלה בשבת באיסור, אסור.

סביב לשולחנך

כן כתב הגהות אשירי (שבת פ"א סי' מ). ודינו כבעבר ושהה, דבין בשוגג בין במזיד

אסור בין לו בין לאחרים עד מוצ"ש בכדי שיעשו, כמובא ברנג, א.

ג. פירות הנאכלים חיים

זה השולחן

שו"ע רנד, ד פירות שנאכלין חיין, מותר ליתנם סביב הקדירה אף על פי שאי אפשר שיצלו קודם חשכה; ומיהו צריך ליזהר שלא יחזיר הכיסוי אם נתגלה משחשיכה, ושלא להוסיף עליו עד שיצולו, מפני שממהר לגמור בישולם בשבת (פס"ת סק"ב – וכן יש אוסרים להוציא מהתבשיל שבקדרה כי על ידי שממעט מכמות התבשיל, מזרז את בישול הנשאר שם).

סביב לשולחנך

כן כתב רשב"ם (והובאו דבריו בתוספות מח. ד"ה דזיתים והרא"ש פ"ד סי' ב וכן בסמ"ג, סמ"ק ובספר התרומה), וביאר דקי"ל כל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר להשהותו[8] על גבי כירה אפילו אינה גרופה וקטומה, ופירות - כיון שנאכלים חיים חשיבי כמאכל בן דרוסאי והם טובים יותר בלא בישול כלל מבישול במדרגת מאכל בן דרוסאי. ואע"ג שנאמר (יט:) אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום והרי לפעמים אוכלים בצל חי, מ"מ אין ראוי הבצל לאכילה חי כמו תפוחים ורוצה להפיג חריפותו ולמתקו בבישול.

קרובי בישולא

כתבו הראשונים הנ"ל שאם מניח הפירות שייצלו צריך להיזהר שלא יחזיר את הכיסוי אם נטלו משחשיכה, וכן שלא להוסיף על הכיסוי עד שייצלו, מפני שממהר לגרום בישולם בשבת. וכן כתב השו"ע. ולמדים מדבריהם שקרובי בישולא אסור[9].

אך אם הוא כבר מבושל לגמרי, מותר לחזור ולכסותו בשבת, כמבואר בשו"ע רנז, ד.

---

8 נחלקו האחרונים באיזה מקרה דיברו הפוסקים: להבנת המג"א (סקי"ב) ופמ"ג מדובר בשהיו הפירות נוגעים ממש בגחלים והלכך מותר, דקיי"ל שדבר שאינו נאכל כמות שהוא חי והוא כמאב"ד מותר לצלותו, וכמו שמבואר (כ.) בעניין בשר בצל וביצה (והובא בשו"ע רנד, ב לעיל), ופירות שנאכלים חיים נחשבים מבושלים כמאב"ד ואף יותר מכך [ולכאורה הוא פשט דברי התוספות שהקשו מגמרא זו על דינא דרשב"ם, ע"ש]. וכן כתב המ"ב (סקכ"א). אבל הגר"א הבין שהמדובר כאן הוא במונחים סביב הקדרה באופן שאינם נוגעים בגחלים, ואופן זה נחשב כבישול כיון שנצלים רק מחום הקדרה, ולכן לדבריו דברי רשב"ם הם רק לסוברים כחנניה (היא דעת הי"א שבשו"ע רנג, א), ואילו למחמירים כחכמים (דעה ראשונה בשו"ע שם) יש לאסור זאת (ע' שעה"צ סקכ"ב). לפי דברי הגר"א השו"ע כאן סותר את עצמו מדבריו שם. וכן המנחת כהן (משמרת השבת פ"ה ד"ה והנה יש לי להוכיח) פירש כגר"א, ולפי זה הוכיח שהשו"ע חזר בו והיקל למעשה כחנניה. וכן פסק למעשה בשו"ת יביע אומר (ח"ו סי' לב אותיות א-ב).

9 עיין בביאור הלכה רנז, ד (ד"ה גורם) שלמג"א אם אין מונחת הקדרה תחת אש או דבר המוסיף הבל, אין איסור בכיסויה בדבר שאינו מוסיף הבל, אבל כל האחרונים חולקים ע"ז, וסוברים שהארכת זמן ההתקררות של הקדרה, אסורה מהתורה, וכך מסקנת הביה"ל שם.

ד. נתינת פת לתנור

סעיפים ה-ז

זה השולחן

שו"ע רנד, ה נתינה בערב שבת

אין נותנין סמוך לחשיכה פת לתנור, אלא כדי שיקרמו פניה המדובקים בתנור; ולא חררה ע"ג גחלים, אלא כדי שיקרמו פניה שכנגד האש. הגה: וכל שפורסה ואין החוטין נמשכין, קרוי קרימת פנים; ופשטיד"א או פלאדי"ן, צריך שיקרמו פניה למעלה ולמטה, ויתבשל מה שבתוכה כמאכל בן דרוסאי. (מ"ב סקכ"ו – יש להקל בפת ובחררה דסגי בנקרמו פניה מצד אחד, בין שכנגד האש ובין שכנגד התנור. אבל במאפה עבה, או במאפה שאינו עשוי מגוש אחד אלא ממספר שכבות, יש להחמיר שיאפה מלמעלה ולמטה ויתבשל מה שבתוכה כמאב"ד).

ואם נתן אותם סמוך לחשיכה ולא קרמו פניהם, אם במזיד, אסור עד מוצאי שבת בכדי שיעשו; ואם בשוגג, אם אין לו מה יאכל, מותר לו לרדות ממנו מזון שלש סעודות, ואומר לאחרים שאין להם מה יאכלו: בואו ורדו לכם מזון שלש סעודות. וכשהוא רודה, לא ירדה במרדה, אלא בסכין וכיוצא בו, שלא יעשה כדרך שעושה בחול; ואם אי אפשר לרדות בשינוי, ירדה במרדה; ואם נתנה בכדי שיקרמו פניה, כיון דלא עבד איסורא, וצורך שבת הוא, רודה כדרכו (אבל ביה"ל ד"ה וצורך היקל לדעת השו"ע אף ביותר מג' סעודות, כל שהוא לצורך אכילה בשבת. אבל מסקנת המ"ב (סקל"ו) שבכל אופן אין להתיר הרדייה אלא בשינוי). ושלא לצורך היום, אסור אפילו בשינוי. הגה: וכל זה בתנור שאינו טוח בטיט, אבל אם הוא טוח בטיט (מ"ב סקכ"ח – או שאינו טוח בטיט אבל הוא גו"ק. וביה"ל ד"ה אבל כתב שהיתר טוח בטיט הוא רק אליבא דרמ"א שבסע' א, ואילו השו"ע שם יחמיר) או שאינו אופה לצורך שבת רק למוצאי שבת, דיש לו זמן לאפותו, מותר דלא גזרינן בכה"ג שמא יחתה (מ"ב סקל"ח - בתנורים שלנו, שמותר לרדות מהם בשבת, כמבואר בסע' ז, אסור לאפות לצורך מוצ"ש, דחיישינן שמא ימלך לאכלו בשבת ויחתה).

סביב לשולחנך

הנחת פת בתנור בערב שבת כדי שתאפה

במשנה (שבת יט:): אין נותנין פת לתנור עם חשיכה ולא חררה ע"ג גחלים אלא כדי שיקרמו פניה. רבי אליעזר אומר: כדי שיקרום התחתון שלה. ומפרש בגמרא (כ.) דהכי קאמר רבי אליעזר כדי שיקרמו פניה המדובקין בתנור. וכתב הרמב"ם בפ"ג (הי"ח) דכל שנתנם בכדי שיקרמו פניה לא חיישינן שמא יחתה משום דמפסיד ליה.

נחלקו הראשונים האם רבי אליעזר בא להחמיר או להקל, וכן אם הלכה כמותו. רש"י פירש: וחומרא היא, שפנים שכלפי האור ממהרים לקרום. וכתב הר"ן (ח. ד"ה מתני' אין צולין) דהלכה כרבי אליעזר וכן

כתב הרב המגיד בפ"ג (הי"ח) שהוא דעת הרמב"ם. ואף על פי שבפירוש המשנה פסק דלא כרבי אליעזר, איכא למימר דהדר ביה. וכתב עוד הב"י בדעת טור, שעד שיקרמו פניה המודבקים בתנור קאי אפת, ואילו בחררה אפילו קרמו פניה שכנגד האש, סגי. ולפי זה פנים המדובקים בתנור ממהרים לקרום (והאחרונים תמהו מנין לחילוק זה). אבל התוספות (כ. ד"ה איבעיא) פירשו ע"פ הירושלמי שדעת ר"א להקל, וסגי בקרימה כל שהיא. וכתבו הט"ז והפרישה והגר"א והמג"א שכן הלכה[10].

להלכה, השו"ע פסק כדברי הטור, וא"כ משמע שדעתו להחמיר כמש"כ בב"י. אבל המ"ב (סקכ"ו) הכריע להקל כגר"א ושאר הפוסקים.

אבל בפשטידא או פלאדן, כתב הרמ"א שיקרמו פניה למעלה ולמטה ויתבשל מה שבתוכה כמאב"ד, והוא מהגהות מיימוניות, סמ"ג ובעל התרומה המובאים בב"י. ולכאורה דין זה מתאים לשיטת הב"י, ואילו לשאר הפוסקים יש להקל יותר, ואכן כך כתבו המג"א וט"ז, אבל הגר"א חילק בין מאפה דק שבזה יש להקל בקרמו פניה בצד אחד, לבין מאפה עבה שבזה צריך יותר אפייה מבעוד יום לכולי עלמא ולכן יש להחמיר בו יותר. וכן כתב המ"ב (סקכ"ח), והוסיף בשם הדגמ"ר וחמד משה שיש עוד לחלק בין מאפה כפול שאינו מגוש אחד שגם במאפה כזה יש להחמיר יותר.

להלן נראה שאם נתן הפת בשבת בשוגג קודם שקרמו פניה, נאמר בגמרא (קיז:) שאסור לו לרדות כדרכו במרדה, אלא בסכין, שכל מה שניתן לשנות בזה משנים. אבל כתב הר"ן (ב. דיבור ראשון) שבנידון דידן, שמע"ש כבר קרמו פניה, כיון דלא עבד איסורא וצורך שבת הוא, רודה כדרכו ושכן נראה מדברי הרמב"ם (פ"ג הי"ח). ומיהו כל שאין בו צורך היום אסור אפילו בשינוי. והעיר שאין זה דרך הרמב"ן (במלחמות א:), שהוא אוסר לרדות במרדה אפילו הדביק פת בתנור מבעוד יום בהיתר שיש שהות ביום כדי שיקרמו פניה עכת"ד הר"ן. וכן נפסק בשו"ע. בביאור הלכה (ד"ה וצורך שבת) כתב שמדברי הפמ"ג משמע דכוונת השו"ע הוא דוקא ג' סעודות, דזה קרוי צורך שבת. אבל הביה"ל כתב שאין זה מוכרח. ועוד אפשר לומר דאם רוצה לאכול מפת זה שהוציא גם זה קרוי צורך שבת, שרק במקרה שהדביק באיסור התנה השו"ע את היתר הרדיה בכך שאין לו מה יאכל פת אחר, אבל לא בזה.

כל זה לדעת השו"ע, אבל במ"ב (ס"ק לו הביא בשם האליה רבה שיש להחמיר שתהיה הרדייה דוקא בשינוי, כדברי הרמב"ן. ובשעה"צ (סקל"ה) הביא הרבה פוסקים נוספים שסוברים כדעת הרמב"ן.

נתן הפת באיסור

יש לחלק בין ב' מקרים:

א. אם הניח את הפת במזיד, כתבו הרמב"ם (פ"ג הי"ח) וטור שאסרו חז"ל עד מוצ"ש בכדי שיעשו[11], כמו בדין עסיסות ותורמוסין שיבואר בסע' ח, וכן כתב בשו"ע.

ב. אם הניח בשוגג, מובא בגמרא (שבת קיז:): ת"ר: שכח פת בתנור וקידש עליו היום מצילין מזון שלש סעודות, ואומר לאחרים בואו והצילו לכם. וכשהוא רודה לא ירדה במרדה אלא בסכין. איני, והא תנא דבי רבי ישמעאל "לא תעשה כל מלאכה" יצא תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה. כמה דאפשר לשנויי משנינן. ע"כ.

מדברי הגמרא משמע שהתירו לו לרדות מזון ג' סעודות. ואע"ג דבעסיסות ותורמוסין אפילו בשוגג אסורים עד מוצאי שבת, הכא משום כבוד שבת לא קנסו לגבי ג' סעודות בשוגג. וכתבו הר"ן (מג: ד"ה ת"ר שכח) ורי"ף (א:) שזה דווקא בשאין לו מזון

10 יש שפירשו שהלכה כר"א בזה, ויש שפירשו שזו אף דעת ת"ק (גר"א).

11 אבל הרדייה גופה מותרת במוצ"ש מיד (מ"ב סקל"ב).

מה יאכל, וכן הא דאמרינן אומר לאחרים "בואו ורדו לכם" - בשאין להם מה יאכלו היא, הא לאו הכי – לא התירו. ודווקא מזון ג' סעודות ותו לא, ולכן אם הוציא פת אחת שיש בה מזון ג' סעודות, שוב אסור לרדות, אע"ג שאין לו ככר שלם ולחם משנה (מ"ב סקל"ד). וכן גם כשהתירו לו לרדות, הוא דווקא כשלא עושה זאת במרדה, ואע"פ שהיא חכמה ואסורה רק מדרבנן (תוספות. והיינו שאינה איסור דרבנן גמור אלא עובדא דחול, מ"ב סקל"ה), דכמה דאפשר לשנויי משנינן.

נחלקו הראשונים בגדר איסור זה של רדייה במרדה: כתב הר"ן (ב. דיבור ראשון) שאם א"א לרדות בסכין ירדֶה במרדה, בין שהניח בשוגג שעשה איסור וכל שכן בהניח בהיתר עד שקרמו פניה, ובזה מותר במרדה אפילו לכתחילה. אבל הרמב"ן (במלחמות א:) אוסר במרדה אפילו בהניח בהיתר. והרב המגיד (פ"ה הי"ט) מתיר במרדה, אלא שמצריך שינוי. ודין זה הוא בין בשכח בשוגג ובין בהניח בהיתר (ע' דרכי משה). ובשו"ע כתב כר"ן, אבל המ"ב (סקל"ו) החמיר כרמב"ן והרב המגיד שאף במרדה צריך להיות דווקא בשינוי (ועיין שעה"צ סקל"ה שהביא פוסקים רבים הסוברים כרמב"ן).

כתוב בהגהות אשיר"י (ר"ה פ"ד סי' א): רדיית הפת דלאחר אפייה שרי לכתחילה, ואינה אסורה אלא בעוד שהיא עיסה. כך פירש רבינו חננאל (בגליון שבת ד:), ולא נהירא לפר"י [-פירוש רבנו יצחק]. עכ"ל. והוא מדברי התוספות שם (כט: ד"ה רדיית). וכן בשו"ע לא הזכיר חילוק זה.

—

זה השולחן

ואם נתנו בשבת, אפילו במזיד, מותר לו לרדות קודם שיאפה כדי שלא יבא לידי איסור סקילה.

שו"ע רנד, ו
נתינה בשבת והיתר עשיית איסור דרבנן בכדי להינצל מדאורייתא

סביב לשולחנך

היא מימרא דרב ביבי (שבת ד.).

זר זהב סביב

מ"ב (סק"מ) - ר"ל דווקא הוא בעצמו מותר לרדות אבל אחרים אסורים לרדות בשבילו, בין כשהדביק במזיד ובין בשוגג, אפילו אם מי שהדביק את הפת איננו פה שיודיעוהו.

דאין אומרים לו לאדם עשה חטא קל כדי שלא יבוא חברך לידי איסור חמור כיון שחבירו פשע במה שהדביק. ואפילו בתנורים שלנו שאין בהם איסור רידוי מצדד בא"ר דאסור לאחר משום דהבצק מוקצה הוא ואינו ראוי לטלטול.

—

זה השולחן

שו"ע רנד, ז
היתר רדייה בתנורים שלנו

בתנורים שלנו שאין בהם רדייה, מותר להוציא יותר משלש סעודות בסכין או בשום דבר שיתחוב בו, ומ"מ לא יוציא ברחת משום דמחזי כעובדין דחול (כיה"ל ד"ה מותר – דווקא בשהניח בהיתר. אבל הניח באיסור אסור לרדות יותר ממזון ג' סעודות. ובמקום פסידא יש להקל אף ביותר

מג' סעודות, כל שעכ"פ מקצת מן הפת מיועד לצורך השבת עצמה אפילו אין כל הפת לצורך השבת. אבל שלא לצורך השבת עצמה אלא לצורך מוצ"ש, כתב המ"ב סקמ"ג דאסור על ידי יהודי אך על ידי גוי מותר).

סביב לשולחנך

כך ביאר הב"י דברי רבנו ירוחם ח"ג (ני"ב סז ע"ד). וכתב רבנו ירוחם דלא גרע מחררה ע"ג גחלים דשרי לתחוב בה כוש או כרכר וליטלה בשבת (קכג.). ובטעם הדבר הוא שתנורים שלהם היו מדבקין הפת בדפני התנור אבל בתנורים שלנו שהפת מונחת בשולי התנור לא שייכת בהם רדייה (מ"ב סקמ"ב).

המדובר כאן הוא בשהניח הפת בהיתר (כלומר שקרמו פניה), ואזי קמ"ל שכיון שצריך עכ"פ חלק מהן לצורך השבת, מותר ליטול את כולם כדרכו, אפילו אם הם יותר מג' סעודות. מה שאין כן בתנורים שלהם ששייכת בהם רדייה - אסור לו לרדות מה שאין לו צורך לשבת, ואפילו אם ירדה בשינוי (ע"פ מ"ב סקמ"ג. והוא מהמג"א כפי שביארו הפמ"ג). ובמקום הפסד שעלולה הפת להתקלקל והניח בשוגג באיסור קודם שקרמו פניה, כתב הביה"ל (ד"ה מותר) שיש להקל להוציא כל הפת (כפי שביאר הביה"ל שיטת המג"א, דאף בהניח באיסור מיירי ובצירוף הא"ר שמתיר במקום פסידא אפילו אם אין בדעתו לאכול מזה כלל).

ה. עססיות ותורמוסין וחבית של מים

זה השולחן

שו"ע רנד, ח-ט

לא ימלא אדם קדירה עססיות ותורמוסין ויתן לתוך התנור ערב שבת סמוך לחשיכה, מפני שדברים אלו אינם צריכים בישול רב ודעתו עליהם לאכלם לאלתר (ביה"ל רנג, א ד"ה מסיח – אך אם יושלם בישולם בלילה, אחר הזמן של הסעודה, מותר), ומפני כך אף על פי שלא נתבשלו כל עיקר הרי הם כשאר תבשיל שהתחיל להתבשל ולא נתבשל כל צרכו שאסור להשהותו; וה"ה לכירה וכופח. הגה: כשאינן גרופים וקטומים ואפשר לחתות, ואם עשה כן, אפילו בשוגג, אסורים למו"ש עד כדי שיעשו. כיוצא בו לא ימלא חבית של מים ויתן לתוך התנור ע"ש עם חשיכה (מ"ב סקנ"א – אלא אם יש שהות שיתחממו קודם ביה"ש, אף שלא יתחממו כ"צ. ולשו"ע רנג, א בעינן כל צרכו ממש); ואם עשה כן, אסורים למוצאי שבת בכדי שיעשו.

סביב לשולחנך

עסיסיות ותורמוסין וחבית הן מימרות בשבת (יח:). ודברי השו"ע הם ע"פ הרמב"ם (פ"ג הי"ב) שבטעם הדברים ביאר שכל אלו אינם[12] צריכים בישול רב. ולכן גם מהני כירה גו"ק, שהוא היכר שלא יחתה (וכופח שהוסק בגפת ועצים ובתנור אפילו הוסק בקש וגבבא, לא מהני גו"ק, ותנורי דידן ככירה דמו, כמבואר כל זה בסימן רנג, ועיין מ"ב סקמ"ו-ז).

אבל רש"י, ראי"ש (סי' לד) ור"ן (ו: ד"ה ת"ר) פירשו שעסיסיות צריכות בישול הרבה ולא יספיק להם כל הלילה וחיישינן שמא יחתה בכדי למהר בישולם. ולגבי חבית, תוספות (יח: ד"ה לא ימלא) פירשו שטעם האיסור הוא שמא תתקרר החבית סמוך לחשכה במוצ"ש ויחתה כדי שיתחמם לאלתר. לפי שיטתם אין להחמיר בדברים קלי הבישול לאוסרם בשהייה בקדרה חיתא, אבל אין להקל בזה (ביה"ל ד"ה עסיסיות).

ובטעם הדבר שהחמירו כאן עד בכדי שיעשו, אע"ג דקיי"ל (שי"ח, א) שבמעשה שבת של ישראל מותר מיד, עיין ר"ן (יז. ד"ה הלכך) והבאנו דבריו בעמוד 292 הערה 4 ע"ש.

תבשילים שלא מיועדים לסעודת ליל שבת

לפי דברי הביאור הלכה (רנג, א ד"ה מסיח) יש לפרש שהמדובר כאן בשנותן העסיסיות שיתבשלו לצורך סעודת הערב ודעתו לאכול אותן לאלתר, אבל אם בישולם לא יושלם אלא לאחר מספר שעות בלילה, באופן שאין דרך בנ"א להמתין בסעודתם כל כך, מותר. והוכיח כן מלשון הרמב"ם שכתב: ודעתו עליהם לאכלם "לאלתר".

12 אע"ג שבביצה (כה:) משמע שתורמוסין צריכים בישול הרבה, צ"ל שמדובר בשלקן כבר ו' פעמים ועתה מבשלן פעם ז' (ב"ח ס"ז). וגבי חבית של מים אע"ג שמים ראויים לשתות חיים והיה ראוי להיות דינם כפירות הנאכלים חיים כמובא בסע' ד, מ"מ אינם טובים כל כך כפירות ומהני להם החימום הרבה ויש בהם גזירת חיתוי (מ"ב סקמ"ט). וכתב המ"ב (סקמ"ה) שה"ה לשאר מיני קטניות וירקות ודברים רכים, שדינם כעסיסיות ותורמוסין.